

Patañjali și Yoga

Mircea Eliade (București, 28 februarie 1907 – Chicago, 22 aprilie 1986) a făcut studii de filozofie la București, încheiate cu o teză despre filozofia Renașterii (1928), și la Calcutta, India (decembrie 1928–decembrie 1931). Își susține doctoratul în filozofie, la București, cu o lucrare asupra gândirii și practicilor *yoga* (1933). Între anii 1933 și 1940, simultan cu o intensă activitate teoretică, beletristică și publicistică, ține cursuri de filozofie și de istoria religiilor la Universitatea din București. În timpul războiului, este atașat cultural al Ambasadei României la Londra (1940–1941) și al legației române de la Lisabona (1941–1945).

Din 1945 se stabilește la Paris, unde predă istoria religiilor, întâi la École Pratique des Hautes Études (până în 1948), apoi la Sorbona. Invitat în SUA, după un an de cursuri ținute ca *Visiting Professor* pentru „Haskell Lectures“ (1956–1957), acceptă postul de profesor titular și de coordonator al Catedrei de istoria religiilor (din 1985 Catedra „Mircea Eliade“) a Universității din Chicago.

Cronologia operei științifice și filozofice (prima ediție a volumelor): *Solilocvii* (1932); *Oceanografie* (1934); *Alchimia asiatică* (1935); *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne* (1936); *Cosmologie și alchimie babiloniană* (1937); *Fragmentarium* (1939); *Mitul reintegrării* (1942); *Salazar și revoluția în Portugalia* (1942); *Insula lui Euthanasius* (1943); *Comentarii la legenda Meșterului Manole* (1943); *Os Romenos, Latinos do Oriente* (1943). *Techniques du Yoga* (1948); *Traité d'histoire des religions* (1949); *Le Mythe de l'Éternel Retour* (1949); *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase* (1951); *Images et symboles* (1952); *Le Yoga. Immortalité et liberté* (1954); *Forgerons et alchimistes* (1956); *Das Heilige und das Profane*, 1957 (*Le Sacré et le profane*, 1965); *Mythes, rêves et mystères* (1957); *Birth and Rebirth*, 1958 (*Naissances mystiques*, 1959); *Méphisophélès et l'Androgyne* (1962); *Patañjali et le Yoga* (1962); *Aspects du mythe* (1963); *From Primitives to Zen* (1967); *The Quest*, 1969 (*La Nostalgie des origines*, 1970); *De Zalmoxis à Gengis-Khan* (1970); *Religions australiennes* (1972); *Occultism, Witchcraft and Cultural Fashions* (1976); *Histoire des croyances et des idées religieuses I–III* (1976–1983); *Briser le toit de la maison* (1986).

MIRCEA ELIADE

Patañjali și Yoga

Traducere din franceză de
WALTER FOTESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Georgiana Paraschiv
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Tipărit la Proeditură și Tipografie

Mircea Eliade
Patañjali et le Yoga
© Editions du Seuil, 1962 et 2004
All rights reserved.

© HUMANITAS, 1994, 2013, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ELIADE, MIRCEA
Patañjali și Yoga / Mircea Eliade; traducere de Walter
Fotescu. – București: Humanitas, 2013
ISBN 978-973-50-2244-0
I. Fotescu, Walter (trad.)
294.527

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

YOGA LUI PATAÑJALI

Yoga, jungere, jugum

Nu este ușor să definim Yoga. Etimologic, termenul *Yoga* derivă din rădăcina *yuj*, „a lega laolaltă“, „a ține strâns“, „a înhăma“, „a pune la jug“, care determină și latinescul *jungere, jugum*, englezescul *yoke* etc. Vocabula *Yoga* servește în general pentru a caracteriza orice *tehnică de asceză* și orice *metodă de meditație*. Evident, aceste asceze și meditații au fost valorizate diferit de multiplele curente de gândire și mișcări mistice indiene. Există o Yoga „clasică“, expusă de Patañjali în celebrul său tratat *Yoga-Sūtra* și de la acest sistem trebuie pornit pentru a înțelege poziția Yogăi în istoria gândirii indiene. Dar alături de această Yoga „clasică“, există nenumărate forme de Yoga „populare“, nesistematice, și există de asemenea forme de Yoga nebrahmanice (a budiștilor, de exemplu, sau a jaișiștilor).

De fapt, însuși termenul de *Yoga* a permis această mare varietate de semnificații: dacă într-adevăr, din punct de vedere etimologic, *yuj* înseamnă „a lega“, este totuși evident că „legătura“ la care trebuie să ducă respectiva acțiune de legare presupune, ca o condiție prealabilă, ruperea legăturilor care unesc spiritul cu lumea. Altfel spus: eliberarea nu poate avea loc dacă nu ne-am „detașat“ mai

întâi de lume, dacă nu am început prin a ne sustrage circuitului cosmic, fără de care nu am ajunge niciodată să ne regăsim, nici să ne stăpânim noi înșine. Chiar și în accepțiunea sa „mistică“, deci în înțelesul său de *unire*, Yoga implică detașarea prealabilă de materie, emanciparea în raport cu lumea. Accentul se pune pe *efortul* omului („a pune la jug“), pe autodisciplina sa, grație căreia el poate obține concentrarea spiritului, înainte chiar de a fi cerut – ca în varietățile mistice de Yoga – ajutorul divinității. „A lega laolaltă“, „a ține strâns“, „a pune la jug“, toate au ca scop să *unifice* spiritul, să abolească risipirea și automatismele ce caracterizează conștiința profană. Pentru școlile de Yoga „devoțională“ (mistică), această „unificare“ nu face evident decât să precedă adevărata unire, cea a sufletului omenesc cu Dumnezeu.

Ceea ce caracterizează Yoga nu este numai latura sa practică, ci și structura sa *inițiativă*. Yoga nu se învață de unul singur; este nevoie de îndrumarea unui maestru (*guru*). Yoginul începe prin a abandona lumea profană (familie, societate) și, călăuzit de maestrul său, se străduiește să depășească succesiv comportamentele și valorile proprii condiției umane. El se forțează să „moară față de această viață“ și aici se vede cel mai bine structura inițiativă a Yogăi. Asistăm la o *moarte* urmată de *renașterea* la un alt mod de a fi: cel reprezentat de eliberare, de accesul la un mod de a fi neprofan și greu descriptibil, pe care școlile indiene îl exprimă cu nume diferite: *mokṣa*, *nirvāṇa*, *asamskṛta* etc.

Yoga-Sūtra lui Patañjali

Dintre toate semnificațiile pe care le are cuvântul *Yoga* în literatura indiană, cea mai bine precizată se raportează

la „filozofia“ Yoga (*yoga-darśana*), îndeosebi așa cum este ea expusă în tratatul lui Patañjali, *Yoga-Sūtra*, și în comentariile sale. O *darśana* nu este, bineînțeles, un sistem filozofic în sensul occidental al termenului (*darśana* = vedere, viziune, înțelegere, punct de vedere, doctrină etc., de la rădăcina *drś* = a vedea, a contempla, a înțelege etc.). Dar este un sistem de afirmații coerente, coextensiv experienței umane, pe care își propune s-o interpreteze în ansamblul ei și având ca scop „eliberarea omului de ignoranță“. Potrivit terminologiei folosite de dr. J. Filliozat: „Riguros, *darśana* înseamnă viziune, însă se traduce de obicei prin *sistem*. Ambele interpretări pot fi justificate. *Darśanele* sunt, într-adevăr, niște *viziuni* asupra diferitelor aspecte ale domeniului filozofic. Ele sunt și sisteme, în măsura în care constituie grupări coordonate de noțiuni. Sunt în egală măsură și școli, căci, cel mai adesea, cei care le urmează transmit succesiv, de la maestru la discipol, învățătura tradițională. Fapt important, autorii care le reprezintă scriu rareori cărți originale, ei comentează de regulă texte recunoscute ca fundamentale sau comentarii ale acestor texte“ (*L'Inde classique*, II, Paris, 1953, p. 1).

Yoga este una dintre cele șase *darśane*, unul dintre cele șase „sisteme de filozofie“ indiene ortodoxe (ortodox însemnând în această împrejurare: tolerate de brahmanism, spre deosebire de sistemele eretice, ca, de exemplu, budismul sau jainismul). Iar această Yoga „clasică“, așa cum a fost formulată de Patañjali și interpretată de comentatorii săi, este și cea mai cunoscută în Occident. Se cuvine deci să ne începem expunerea cu o enumerare a teoriilor și practicilor Yoga, așa cum le-a formulat Patañjali în tratatul său *Yoga-Sūtra*.

Yoga-Sūtra constă din patru capitole sau cărți (*pāda*): primul, conținând cincizeci și unu de aforisme (*sūtra*), este „capitolul despre extazul yogic“ (*samādhīpāda*); al doilea, cuprinzând cincizeci și cinci de aforisme, se numește *sādhana-pāda* („capitol despre înfăptuire“); al treilea, de cincizeci și cinci de aforisme, se ocupă de „puterile miraculoase“ (*vibhūti*). În sfârșit, al patrulea și ultimul capitol, *kaivalya-pāda* (*kaivalya* = izolare), nu are decât treizeci și patru de aforisme și reprezintă, probabil, o adăugire târzie. „Ceea ce ar putea confirma această ipoteză este aspectul deosebit pe care îl reprezintă ultimul capitol, mai scurt decât celelalte cu aproape jumătate, reluând probleme deja tratate în cel de-al doilea sau punând altele care ar fi fost mai la locul lor în vreunul din primele trei capitole“ (J. Filliozat, *op. cit.*, II, p. 46).

Cât privește pe autorul *Yoga-Sūtrei*, nu se știe nimic despre el. Nu se știe nici măcar dacă a trăit în secolul al II-lea î.H. sau în secolul al III-lea ori chiar în al V-lea e.n. Unii comentatori indieni, printre care regele Bhoja (secolul al XI-lea), l-au identificat pe Patañjali, autorul *Yoga-Sūtrei* cu Patañjali gramaticianul, care a trăit în secolul al II-lea sau I î.H. Acesta din urmă este autorul unui „Mare comentariu“ (*Mahābhāṣya*) la celebrul tratat gramatical al lui Pānini. Identificarea celor doi Patañjali a fost acceptată de Liebich, Garbe și S. N. Dasgupta și contestată de Woods, H. Jacobi și A.B. Keith. Ultimii doi savanți au decelat în capitolul IV din *Yoga-Sūtra* urme de polemică antibudistă, de unde ar rezulta că epoca Patañjali nu poate fi anterioară secolului al V-lea. Dar Jvala Prasad a arătat că *sūtra* IV, 16 – în care s-ar putea vedea o aluzie la budismul Yogācāra-șilor – nu aparține textului lui Patañjali. Această *sūtra* nu face decât să reia

un fragment din comentariul lui Vyāsa (secolul al VII-lea), în care el polemizează cu Vijnānavādin-ii. De altminteri, regele Bhoja observase că *sūtra* respectivă era o interpolare a lui Vyāsa, ceea ce l-a determinat să n-o comenteze. Mai mult, Jvala Prasad și Dasgupta subliniază că nu avem nici un motiv să credem că este vorba de autori atât de târzii precum Vasubandhu ori Asanga, chiar dacă cei la care se referă *sūtra* IV, 16 sunt Vijnānavādin-ii. Textul s-ar putea referi la fel de bine la o școală mai veche, așa cum găsim în primele Upanișade.

Oricare ar fi, în definitiv, situația, controversalele în jurul vârstei *Yoga-Sūtrei* sunt de mică însemnătate, căci tehnicile de asceză și meditație expuse de Patañjali au cu siguranță o vechime considerabilă; acestea nu sunt descoperirile sale, nici ale timpului său; ele fuseseră încercate cu multe secole înainte. De altfel, autorii indieni înfățișează doar rareori un sistem personal; în marea majoritate a cazurilor ei se mulțumesc să formuleze, în limbajul epocii lor, doctrine tradiționale. Acest lucru se observă încă și mai limpede în cazul lui Patañjali, al cărui unic scop îl constituie compilarea unui manual practic de tehnici străvechi. Nu este de altminteri exclus ca textul original al *Yoga-Sūtrei* să fi fost remaniat în mai multe rânduri, pentru a-l adapta unor „situații filozofice“ noi.

Ca și în celelalte *darśane*, tratatul de bază a fost meditat și comentat de către numeroși autori. Prima lucrare pe care o cunoaștem este *Yogabhāṣya* de Vyāsa (secolele VI–VII). La rândul lui, acest comentariu a fost adnotat de Vācaspati Mīśra, către 850, în lucrarea sa *Tattva-vaiśārādī*. Aceste două texte se numără printre cele mai importante contribuții la înțelegerea *Yoga-Sūtrei*. Regele

Bhoja (începutul secolului al XI-lea) este autorul comentariului *Rājamārtanda*, foarte util pentru lămuririle pe care le aduce cu privire la anumite practici yogice. „Se poate ca în parte din acest text, pe atunci foarte recent, să se fi inițiat Al-Bīrūni în Yoga lui Patañjali, despre care a și scris o lucrare în arabă“ (J. Filliozat, *op. cit.*). În sfârșit, Vijñāna Bhikṣu (secolul al XVI-lea) a comentat *Yogabhāṣya* lui Vyāsa în tratatul său *Yoga-vārttika*, remarcabil din toate punctele de vedere. (Despre edițiile și traducerile textelor yogice, vezi mai jos pp. 164–165.)

Sāṃkhya și Yoga

Patañjali însuși mărturisește (Y.-S., I, 1) că el nu face, în definitiv, decât să publice și să revizuiască tradițiile doctrinale și tehnice ale Yogăi. Mediile închise de asceți și mistici indieni cunoșteau, într-adevăr, cu mult înaintea lui, practicile yogice. Dintre rețetele tehnice păstrate de tradiție, Patañjali le-a reținut pe acelea pe care o tradiție seculară le verificase îndeajuns. În ceea ce privește cadrele teoretice și baza metafizică pe care Patañjali le-a conferit acestor practici, aportul său personal este minim. El nu face decât să reia, în liniile sale mari, filozofia Sāṃkhya, pe care o subordonează unui teism destul de superficial. Sistemele filozofice Yoga și Sāṃkhya se aseamănă într-o asemenea măsură încât majoritatea afirmațiilor unuia sunt valabile și pentru celălalt. Deosebiri esențiale dintre ele sunt puține la număr: 1) în timp ce Sāṃkhya este ateistă, Yoga este teistă, deoarece postulează existența unui Zeu suprem (*Īśvara*); 2) pe când, după Sāṃkhya, singura cale de salvare este cea a cunoașterii metafizice, Yoga acordă

o importanță considerabilă tehnicilor de meditație. Într-un cuvânt, efortul propriu-zis al lui Patañjali s-a îndreptat mai ales asupra coordonării materialului filozofic – împrumutat de la Sāṃkhya – în jurul rețetelor tehnice ale concentrării, meditației și extazului. Grație lui Patañjali, Yoga, dintr-o tradiție „mistică“ așa cum era, a devenit un „sistem de filozofie“.

Tradiția indiană consideră Sāṃkhya ca pe cea mai veche *darśana*. Sensul termenului *Sāṃkhya* pare să fi fost „discriminare“, scopul principal al acestei filozofii fiind disocierea spiritului (*puruṣa*) de materie (*prakṛti*). Cel mai vechi text este *Sāṃkhya-Kārikā* al lui Ísvara Kṛṣṇa; data nu este încă definitiv stabilită, dar ea nu poate fi în nici un caz posterioară secolului al V-lea d.H. Printre comentariile lui *Sāṃkhya-Kārikā*, cel mai util este *Sāṃkhya-tattva-kaumudī* de Vācaspati Mīśra (secolul al IX-lea). Un alt text important este *Sāṃkhya-pravacana-Sūtra* (probabil secolul al XVI-lea) cu comentariile lui Anirudha (secolul al XV-lea) și Vijñāna Bhikṣu (secolul al XVI-lea).

Nu trebuie desigur exagerată însemnătatea cronologiei textelor Sāṃkhya. În general, orice tratat filozofic indian cuprinde concepții anterioare datei redactării sale, și adesea foarte vechi. Dacă într-un text filozofic întâlnim o interpretare nouă, aceasta nu înseamnă că ea nu a fost luată în considerare mai dinainte. Ceea ce pare „nou“ în *Sāṃkhya-Sūtra* poate avea, adesea, o vechime incontestabilă. S-a acordat o prea mare importanță aluziilor și polemicilor care se pot eventual decela în aceste texte filozofice. Referirile respective pot foarte bine să aibă drept obiect opinii cu mult mai vechi decât cele la care păreau a face aluzie. Dacă reușim uneori să fixăm data aproximativă a redactării unui text, este cu mult mai dificil

de stabilit cronologia ideilor filozofice înseși. La fel ca Yoga, Sāṃkhya a avut și ea o preistorie. Foarte probabil că originea sistemului trebuie căutată în analiza elementelor constitutive ale experienței umane, în vederea distingerii acelor care, la moarte, îl părăsesc pe om și a celor care sunt „nemuritoare“, în sensul că însoțesc sufletul în destinul său dincolo de mormânt. O asemenea analiză se găsește deja în *Śatapatha-Brāhmaṇa* (X, 1, 3, 4), care divide sufletul omenesc în trei părți „nemuritoare“ și în trei muritoare. Altfel spus, „originile“ Sāṃkhyei sunt legate de o problemă de natură mistică, și anume: *ceea ce subzistă din om după moarte*, ceea ce constituie adevăratul său Sine, elementul nemuritor al ființei omenești.

„Neștiința creatoare“

Pentru Sāṃkhya și Yoga lumea este *reală* (și nu iluzorie, cum este, de exemplu, pentru Vedānta). Cu toate acestea, dacă lumea *există și durează*, faptul se datorează „ignoranței“ spiritului: nenumăratele forme ale Cosmosului, precum și procesele lor de manifestare și dezvoltare nu există decât în măsura în care spiritul, Sinele (*puruṣa*) se ignoră și, ca urmare a acestei ignoranțe de ordin metafizic, suferă și este aservit. În chiar clipa când ultimul Sine își va fi găsit libertatea, creația în întregul ei se va resorbi în substanța primordială.

Motivul deprecierei Vieții și a Cosmosului îl putem găsi în afirmația fundamentală (mai mult sau mai puțin explicit formulată) conform căreia Cosmosul există și durează grație neștiinței omului; depreciere pe care nici una din marile construcții ale gândirii indiene postvedice

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
YOGA LUI PATAÑJALI	9
Yoga, jungere, jugum	9
<i>Yoga-Sūtra</i> lui Patañjali	10
Sāṃkhya și Yoga	14
„Neștiința creatoare“	16
Durerea universală	18
Funcția soteriologică a cunoașterii	21
„Sinele“	23
Substanța și structurile	26
Caracterul teleologic al Creației	31
Relația Spirit–Natură	33
Speranța este cel mai mare chin... ..	37
Cum este posibilă eliberarea?	39
Semnificația eliberării	42
Structura experienței psihice	44
Subconștientul	48
TEHNICILE YOGA	53
Concentrarea asupra unui singur obiect	53
Înfrânări și discipline	54
Posturile yogice	56
Disciplina respirației	58
Îngropații de vii	61
Controlul suflului: China, Islamul	62

Isihasmul	64
„Retragerea simțurilor“	67
Dhāraṇā, „concentrarea“ yogică	69
Dhyāna, „meditația“ yogică	70
Rolul lui Dumnezeu	72
Enstază și hipnoză	75
Samādhi „cu suport“	78
„Stări-cunoaștere“	81
„Puterile miraculoase“	83
„Vino și bucură-te aici, în Cer...“	86
Samādhi „fără suport“ și eliberarea finală	89
Reintegrare și libertate	94
ASCEȚI, EXTATICI ȘI CONTEMPLATIVI	
ÎN VECHEA INDIE	100
Asceza și Yoga	100
Upanișadele și Yoga	103
Nemurire și eliberare	105
Upanișadele yogice	107
Yoga în <i>Mahābhārata</i>	112
Mesajul <i>Bhagavad-Gītei</i>	117
Kṛṣṇa, model exemplar	119
„Fapte“ și „sacrificii“	121
Tehnică yogică în <i>Bhagavad-Gītā</i>	123
BUDISM, TANTRISM, HATHAYOGA	127
Yoga și Nirvāṇa	127
Asceză budistă	130
Yoginii și metafizicienii	136
Buddha și „puterile miraculoase“	139
Tantrism și Yoga	142
„Realizarea“ tantrică: imagini divine și sunete mistice	148

<i>Cuprins</i>	177
Hathayoga și descoperirea corpului	150
Organele subtile și fiziologia mistică	154
CONCLUZII	157
<i>Cronologie</i>	162
<i>Bibliografie</i>	164
<i>Indice</i>	171